Ivan Marjanović

ISSN 0353-295X (Tisak) 1849-0344 (Online)
Radovi - Zavod za hrvatsku povijest
Vol. 57, br. 2, Zagreb 2025.

UDK: 784.66-057.874(497.5 Osijek)"1838/1842"(091)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 24. 6. 2024.
Prihvaćeno: 20. 9. 2024.
DOI: 10.17234/RadoviZHP.57.20

Pjesme zahvalnice osječkih gimnazijalaca (1838 – 1842)

Rad iznosi rezultate analize sedam latinskih pjesama zahvalnica (*paedeuteria*) osječkih gimnazijalaca (1838 – 1842) upućenih njihovim učiteljima te se definira taj podžanr prigodnog pjesništva. Na njegov nastanak vidljiv je utjecaj humanističkog pisca Giulija Caesarea Scaligera i djela *Poetices libri septem*, kao i zakonskih odredbi *Ratio educationis*. Pjesnici pjesama zahvalnica u pravilu su najuspješniji učenici u školskoj generaciji koji pjesme pišu i recitiraju na završnim svečanostima kraja školske godine, odnosno kraja školovanja. Na temelju provedene analize i interpretacije pjesama definirana je struktura i osnovni motivi ovog podžanra, uočeni su utjecaji rimskih pjesnika i međusobne sličnosti u samim stihovima, čime se može pobliže definirati školska lektira osječke gimnazije u posljednjem desetljeću školovanja na latinskom jeziku u Hrvatskoj.

Uvod

Pjesme zahvalnice osječkih gimnazijalaca (*paedeuteria*)[1] upućene profesorima u razdoblju 1838. – 1842.[2] predstavljaju slabo istraženi podžanr prigodnog pjesništva. Radi se o sedam pjesama učenika osječke gimnazije koje su napisane, izrecitirane i tiskane na kraju svake školske godine od 1838. do 1842. godine prigodom završnih svečanosti. Pjesme, osim što izražavaju zahvale profesorima, otkrivaju ponešto i o sadržaju obrazovanja, odnosno koje su antičke autore učenici čitali ili po uzoru na koje su autore vježbali pisati pjesme u školi. Jedini rad koji se značajno dotiče ovoga podžanra jest doktorat Irene Galić Bešker *Latinsko prigodno pjesništvo sjeverne Hrvatske u 19. stoljeću: Fond prigodnica u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici*, ali u njemu *paedeuteria* nisu u cijelosti analizirana.[3] Stoga je cilj ovog

[1] Pojam se javlja u više inačica (u jednini *paedeuterion*, *paedicterion*, *paedeucterion*, *praedicterion*, *praedeuterion*), ali će se u radu koristiti riječ *paedeuterion*, osim u primjerima kada je pjesnik iskoristio drugu inačicu. Izraz *paedeuterion* smatram najispravnijim prvenstveno jer je tako humanistički pisac Giulio Cesare Scaligero (ovdje koristim latinizirani naziv Julius Caesar Scaliger) nazvao taj podžanr, a i od svih ukupno sačuvanih naslova, *paedeuterion* je najčešći.

[2] Ovaj rad temeljen je na diplomskom radu: MARJANOVIĆ 2021. Diplomski rad u prilozima sadrži prepisane tekstove svih analiziranih pjesama.

[3] GALIĆ BEŠKER 2010: 100–107.

rada na temelju analize sačuvanih osječkih pjesama zahvalnica uvidjeti utjecaje na nastanak ovog podžanra, odrediti njegove karakteristike i lektiru gimnazije. Osim u osječkoj, *paedeuteria* se javljaju u zagrebačkoj i požeškoj gimnaziji,[4] ali i izvan Hrvatske na širem prostoru Ugarske.[5] Budući da je sam karakter pjesama zahvalnica vezan uz školstvo, može se zaključiti da je upravo školski sustav Ugarske, koji je zaseban u odnosu na austrijski dio Monarhije i koji je proizašao iz zakonskih odredbi *Ratio educationis* iz 1777. i 1806. godine, uzrok ovoj pojavi.

Riječ *paedeuterion* grčkog je podrijetla (παιδευτήριον – škola),[6] a Scaliger pojam opširno definira u svojih *Sedam knjiga poetike*[7] (dalje: *Poetika*) kao pjesmu „kojom našim učiteljima dajemo zahvale, i kojom zahvalni vraćamo bogatu žetvu zahvale za nebesku i božansku sjetvu koju su nam učinili" i smatra da nema ništa važnije ili svetije od takve pjesme. Prema Scaligeru, u takvoj pjesmi treba hvaliti profesore što su dali učenicima vrline poput vjere, čestitosti, oštroumnosti, mudrosti, smirenosti i marljivosti. Također navodi i primjere učitelja i učenika u antici koji se smatraju uzorom zahvalnosti te se mogu uvrstiti u pjesmu. Između ostalih, Scaliger navodi Feniksa i Ahileja te Aristotela i Aleksandra kao primjere učitelja i učenika.[8] Oni će svoje mjesto pronaći i u pjesmi zahvalnici Osječanina Josipa Hegeduševića, što je jasan pokazatelj da se Scaligerova *Poetika* uistinu koristila kao predložak ili uzor za ovaj podžanr. Galić Bešker definira *paedeuterion* kao pjesničku vrstu nastalu kako bi se učiteljima i odgojiteljima odalo dužno poštovanje, a pohvale prema njima podrazumijevale su se te ih nije bilo potrebno posebno argumentirati, za razliku od drugih pjesničkih vrsta, poput panegirika.[9] Takve su prigode učenicima bile prilika da opjevaju vrijednosti koje su stekli u školi, kao i da pokažu svoje vještine u metrici.[10]

Kontekst izvođenja pjesama zahvalnica

Izvođenje pjesama zahvalnica održavalo se u sklopu završetka školske godine. *Ratio educationis*,[11] uredba izdana 1777. godine, bila je primjenjiva u Zemljama Krune sv. Stjepana i po prvi put propisuje čitav sustav obrazovanja u hrvatskim zemljama s glavnim ciljem stvaranja korisnih građana za dobrobit društva i dr-

4 Vidi naslove u skupnom katalogu CROLIST.

5 Dostupno na stranici *Arcanum*.

6 LANHAM 1991: 106.

7 SCALIGER 1594: 404.

8 GALIĆ BEŠKER 2010: 100; SCALIGER 1594: 404.

9 ISTO: 100.

10 ISTO: 101.

11 *Ratio educationis totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas* 1777. (dalje: *RE* 1777).

žave.[12] Općenito o završnim ispitivanjima i priredbama govori se u tri poglavlja *RE* (1777): 236, 237. i 238. Svečanosti se održavaju nakon ispitivanja krajem zimskog semestra (kraj travnja) i krajem ljetnog semestra (kraj rujna) za gimnazije i gramatičke škole. Iako je u djelu *Povijest osječke Kraljevske gimnazije* vidljivo da su učenici izvodili pjesme te govore i povodom kraja zimskog semestra, iz sačuvanih pjesama zahvalnica očito je da su se održavali *finito cursu scholastico*,[13] *cum fine a(nni) scholastici*,[14] odnosno na kraju školske godine, dakle krajem ljetnog semestra. Upravitelj, tj. ravnatelj, odlučuje kada će se svečana ispitivanja održati te poziva najslavnije muškarce iz svakog staleža iz grada i okolice, te roditelje djece. Odredbe potom okvirno opisuju kako ispitivanje treba teći, ali nije određen daljnji tijek svečanosti. Ipak, u djelu *Povijest osječke Kraljevske gimnazije*[15] jasno je da se nekoliko dana nakon obrana teza održavala svečanost koja uključuje svečanu misu i zahvalnicu (*Te Deum*), odlazak u školsku dvoranu gdje se pred gostima čita klasifikacija te javno recitiranje pjesama.[16] Na temelju klasifikacija, odnosno godišnjih popisa učenika škole po uspješnosti moguće je pratiti obrazovni put učenika, posebno onih najboljih u generaciji. Takvi učenici bi na svečanostima recitirali pjesme ili govore na latinskom, a rjeđe na nekom drugom jeziku (mađarskom ili ilirskom, tj. hrvatskom).

Karakteristike i struktura osječkih pjesama zahvalnica[17]

Analiza obuhvaća sedam pjesama zahvalnica kronološki poredanih: *Paedeuterion* Franje Jande (1838) pisan u 31 sapfičkoj strofi, *Paedicterion* Teodora Georgijevića (1839) pisan u 19 alkejskih strofi, *Paedicterion* Ivana Bartsa (1840) pisan u 44 elegijska distiha, *Praedeuterion* Josipa Hegeduševića (1840) pisan u 32 sapfičke strofe, *Paedicterion* Josipa Blanka (1841) pisan u 32 elegijska distiha, *Paedicterion* Karla Gulnerića (1842) pisan u 50 elegijskih distiha i *Paedeuterion* Bogoljuba Andrejevića (1842) pisan u 25 alkejskih strofi.[18]

Osječke pjesme zahvalnice najčešće počinju uvodnim opisom doba godine, motivima žetve, Sunca koje sjaji, određenog zviježđa, a mogu započeti i alegorijskim opisom kraja školovanja. Pjesnici često koriste motiv žetve, ne samo kao

[12] HORBEC, MATASOVIĆ, ŠVOGER 2017: 19.

[13] ANDREJEVIĆ 1842; HEGEDUŠEVIĆ 1840.

[14] GEORGIJEVIĆ 1839; BARTS 1840.

[15] Vidi MARTINČIĆ 2001.

[16] MARTINČIĆ 2001: 155.

[17] Strukturalna analiza temelji se na prijevodu pjesama objavljenom u diplomskom radu: MARJANOVIĆ 2021.

[18] Navedene pjesme nalaze se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu i u knjižnici Franjevačkog samostana sv. Križa u osječkoj Tvrđi.

vremensku odrednicu završetka školske godine nego i kao alegoriju za skupljanje plodova znanja koje su stekli tijekom školovanja, po uzoru na Scaligerovu definiciju podžanra *paedeuterion*. Kraj školovanja opisuje se različitim motivima: napuštanje obala Helikona, odmor nakon guranja Sizifova kamena i malaksanja do Palade (škole) ili metaforom u kojoj su učenici nalik izmučenom mornaru ili putniku. Ponekad pjesnici ističu da su oni pozvani govoriti pred slavnim ljudima i učenicima, a ponekad oni sami potiču svoje kolege da izraze zahvalnost prije nego odu Larima, odnosno kući na zasluženi odmor. Sveprisutan je topos skromnosti, prema kojemu pjesnici ne mogu sami sastaviti dostojnu pjesmu za sva dobročinstva učitelja, nego im je potrebna pomoć invociranjem antičkih božanstava (muza, Apolona, Minerve, Temide, Orfeja, Cerere) ili Boga. Poseban dio, po uzoru na Scaligera, javlja se kod spomenutog Hegedušević. Hegedušević potiče učenike da izraze zahvalnost učiteljima kao što je to činio Ahilej prema Feniksu ili Aleksandar prema Aristotelu. Georgijević također spominje Aleksandra Velikog, ali u kontekstu da ne treba slaviti vojskovođe poput njega ili Scipiona, nego upravo učitelje koje smatra važnijim.

Glavni dio pjesme započinje obraćanjem ravnatelju, a rjeđe prvo učitelju. Ravnatelja najčešće nazivaju *rector*, a rjeđe *director* ili *scholarcha* uz česte epitete poput *amande*, *colende*, *reverende*, *docte* itd. Njemu se uz obrazovnu pridaje i očinska, tj. odgojna uloga te mnogi pjesnici naglašavaju kako je ravnatelj dobro odgojio mladež za domovinu, što je i najbitnija uloga škole prema zakonskim odredbama *RE* – od učenika stvoriti korisne građane. Ravnatelj je nerijetko opisan ne samo kao učen, posebno u pjesništvu, nego i izrazito pobožan i čestit čovjek. Gulnerić ga zbog kreposti ubraja među nebesnike, Prijestolja i naziva svecem, a Blank ga opisuje kao upravitelja njihove lađe i vođu učenika po Božjim pašnjacima, što podsjeća na Krista kao pastira. Janda ga također naziva ocem i pastirom koji čuva mladež od grijeha. Andrejević ga opširno pohvaljuje, nazivajući ga sinom muze Melpomene koji smiruje niz divljih naroda iz antike, koji je rođen na Delu i kojega se boje Kerber i rijeka Stiks. Također Andrejević ga uspoređuje s pjesnicima Valgijem i Enijem te uvjerava Parku da njemu ne pripada podzemlje nego Olimp. Pjesnici na različite načine iskazuju zahvalnost koja nikad nije dostatna njegovim djelima, a obraćanje ravnatelju najčešće završava željama za dugim životom i da ga nagradi Bog ili antičko božanstvo vječnim životom u Kraljevstvu Nebeskom ili na Olimpu.

Najčešće nakon obraćanja ravnatelju pjesnici na sličan način upućuju zahvale učitelju ili svim učiteljima odjednom ili samoj školi. Pjesnici krase učitelje sličnim epitetima i korištenjem sličnih motiva kao i ravnatelja: zahvaljuju za sve što su im dali (od znanja do moralnog odgoja), hvale njihove vrline, učenost i pobožnost, izražavaju za njih dobre želje, dug život i Božju pomoć. Zadnja strofa redovito sadrži molbu da učitelji prime pjesmu kao zahvalu, obećanje da ih pjesnik do kraja života neće zaboraviti i na kraju pozdrav. Taj pozdrav u nekoliko *paedeu-*

teria otkriva da se pjesnik zapravo nalazi s drugim učenicima pred ravnateljem i profesorima na svečanosti završetka školske godine.

Jednostavna struktura pjesama s ponavljajućim motivima i sveprisutnom porukom zahvalnosti očekivana je za prigodno pjesništvo i za tadašnju gimnazijsku razinu znanja latinskog jezika – imajući na umu da su autori najbolji učenici generacije. Iako je zbog te jednostavnosti, kao i ostalo prigodno pjesništvo, ovaj žanr pomalo zanemaren, on nam može koristiti za daljnje spoznaje o utjecajima na ovaj žanr, odnosno o tome što su učenici morali čitati u školi.

Utjecaji rimskih pjesnika i međusobne sličnosti

Analizom pjesama moguće je prepoznati odjeke antičkih rimskih pjesnika, od korištenja sličnih sintagmi do preuzimanja čitavih stihova. Međutim, ponekad je teško odrediti jesu li određene sintagme preuzete namjerno, podsvjesno ili su jednostavno vrlo česte u klasičnom latinskom pjesništvu. U ovom poglavlju ističu se oni izrazi za koje je vjerojatnije da su doista namjerno korištene pod utjecajem tih pjesnika. Nisu uvršteni oni izrazi koji su preopćeniti i česti (npr. *in montibus altis* ili *munera digna*), kao i oni koji se podudaraju s izrazima autora koje vrlo vjerojatno nisu čitali. Treba imati na umu mogućnost da su učenici učili i pjesničke izraze, a da nisu čitali djela određenih autora. U djelu *Thesaurus phrasium poëticarum* Johanna Buchlera iz 1665. godine[19] navode se brojni pjesnički izrazi za razne motive koji se mogu koristiti u pjesništvu. Iako nema dokaza da se to djelo čitalo u školi, moguće je da su učitelji davali učenicima i takve korisne izraze za pisanje pjesama, čime bi neke sličnosti između pjesama gimnazijalaca mogle biti rezultat korištenja istih izraza s tog popisa, a ne pukog međusobnog prepisivanja. Jedan od takvih primjera je izraz *dulce nectar fluit ab ore suavi*, koji se navodi kao prijedlog za izražavanje *loqui blande*, tj. za laskavo govorenje.[20] Izraz *nectar ab ore fluit* koristi Jan Panonije u 4. stihu 60. epigrama *De laudibus Guarini*,[21] a u nadolazećoj analizi bit će vidljivo da sličan izraz koriste i Gulnerić i Hegedušević. Iz ovog razloga ne možemo biti sigurni jesu li učenici čitali Panonija ili se radi o pjesničkim izrazima kojima su ih podučili njihovi učitelji, na temelju djela *Thesaurus* ili na nekom drugom predlošku.

Kod Jande nalaze se odjeci sljedećih antičkih pjesnika: Propercija (*Culmina Pindi*, 20:[22] *cacumina Pindi, Elegiae*, 3.5.33),[23] sličnost s Ovidijem (*measque*

[19] BUCHLER 1665.

[20] BUCHLER 1665: 136.

[21] Dostupno na *CroALa*. Za sve tekstove hrvatskih latinista koristim verziju na *CroALa*.

[22] U sljedećim usporedbama učenika i antičkog pjesnika prvi dio unutar zagrade označava izraz u pjesmi i stih autora, a drugi izraz, pjesmu i stih antičkog autora, osim ako su identični.

[23] Izraz *culmina Pindi* nalazi se i kod hrvatskih latinista, među ostalima kod prigodničara i osječkog profesora Otona Babulaka: *Prosecution*, 1834. Dostupno na *CroALa*.

/ *Debiles grandi superante vires* / *materia*, 26–28: *materia vires exsuperante meas*, *Tristia*, 1.5.56),[24] čitav stih u obrnutom redoslijedu Seneke Mlađeg (*cujus ad chordas modulante plectro*, 34, 35: *Medea*, 626), a *modulante plectro* također nalazimo kod Matije Petra Katančića, prijašnjega profesora osječke gimnazije (epigram *Ad Silvam Parnassi Panonnii*, 6).

Kod Georgijevića nema mnogo posuđenih izraza; to su samo Vergilije ili Stacije (*magnanimos Duces*, 9: *magnanimosque duces*, *Georgica*. 4.4 ili *Thebais*. 3.55) i Seneka Mlađi (*saxa sonant cava*, 33: *cava saxa sonent*, *Phaedra* 38).

Barts započinje pjesmu stihom sastavljenom od Ovidija, čiji izraz ponavlja dva puta (*aurea messis adest*, 1, 3: *aurea messis erat*, *Metamorphoses*, 11.113) i Vergilija (*flavescit campus aristis*, 1: *flavesciet campus arista*, Eclogae, 4.28). Jedan izraz podsjeća na početak latinske *Ilijade* ili je preuzet od Horacija (*dic mihi Musa*, 7: *Ars Poetica*, 141). Ovidijem se koristi u još nekoliko izraza (*carmen inerme*, 12: *Ibis* 2;[25] *resecta Ceres*, 34: *Amores*, 1.15.12; *colende mihi*, 36: *colenda mihi Epistulae ex Ponto*, 1.8.50; *dotibus ingenii*, 48: *dotes ingenii Ars Amatoria*, 2.112).[26] U dva stiha, Barts se izravno poziva na Horacija i Ovidija koristeći njihova imena i izraze: *Flaccos sorte beatior*, 23: *Carmina*, 3.16.32; *Nasoni fama perennis*, 24: *Amores* 1.15.7).

Hegedušević koristi Ovidija (*vultus in orbe*, 4: *Metamorphoses* 1.6; *timor Phrygum*, 26: *Metamorphoses*, 12.612; *Rhodopoeus Orpheus*, 77: *Rhodopeius Orpheus Ars Amatoria*, 3.321), Silija Italika (*mente serena*, 24: *Punica*, 16.191) i Seneku Mlađeg (*radiante fronte*, 49: *Hercules Oetaeus*, 1239; *tulit omnes aetas*, 34: *omnis illa aetas tulit*, *Epistulae morales ad Lucilium* 24.3.2-3).

Blank koristi Stacija (*Heliconia Turba*, 17: *Thebais*, 7.282), Cicerona (*Quis tam ferreus est*, 45: *Quis tam esset ferreus*, *Laelius de Amicitia*, 87.14), Ovidija (*socialis amor*, 40: *Tristia*, 5.14.28). Također se čini da se Blank koristio sličnim izrazima svojih prethodnika Bartsa (*Namque Tibi fulgent virtutis nectara sancta*, 27: *Nam tua doctrinae nectara sancta micant* Barts, 38; *Palladiaeque artis signa referta nitent*, 28: *Nam tua virtutis signa reperta nitent* Barts, 56) i Hegedušević (*sobolem politam*, 41: Hegedušević, 21; *Sacrasti Patriae, dum cauta mente fovebas* / *in lapsum pronam, fluctivagamque ratem*, 24: *Patriae dicasti*, / *Dum ratem mox mox fragilem casuram* / *Caute movebas*, Hegedušević, 42–44; *radianti fronte*, 43: *radiante fronte* Hegedušević, 49; *Sicque melos claudo*, 63: *Sic melos claudo*. Hegedušević, 125).

Gulnerić se koristi Ovidijem (*silentia rupit*, 43: *Metamorphoses*, 1.208; *Lenem Te pubi genuit natura, nec ulli* / *Mitius ingenium quam Tibi Docte! dedit*, 57–58: *Lenem te miseris genuit natura nec ulli* / *Mitius ingenium quam tibi, Brute, dedit*,

[24] Za sve tekstove antičkih autora koristim izdanje na *The Latin Library*.

[25] Može biti i Propercijev: *Elegia* 4.6.32.

[26] Izraz *dotibus ingenii* nalazi se nekoliko puta u epigramima Rajmunda Kunića.

Epistulae ex Ponto, 4.6. 27–28; *Pieridum lumen, Praesidiumque fori!*, 60: *Epistulae ex Ponto*, 4.16.42; *paestanas Rosas*: *Epistulae ex Ponto*, 2.4.28. Koristi izraze kao njegovi prethodnici Blank (*plurima lustra*, 67: Blank 52) i Hegedušević (*Dulciaque egregio nectara ab ore fluunt*, 78: *nectar fluit ore docto* Hegedušević, 78).[27]

Andrejević poseže za izrazima antičkih pisaca poput Horacija (*Quo? Quo?*, 1: *Epodi*, 7.1; *quo, Musa, tendis? desine pertinax*, 26: *Carmina*, 3.370)[28] i Silija Italika (*surgit ab aequore*, 50: *Punica*, 1.646). I Gulnerić i Andrejević iste godine se koriste sličnim izrazom: *Te pietas fervens, quae pectoris intima stringit* (Gulnerić, 61) i *Zelum videns, qui pectoris intima / arctat Tui*, (Andrejević, 57–58).

Lektira

Prema *RE*, tijekom školovanja u gimnazijama se za lektiru čitao niz rimskih pjesnika, koji su zasigurno bili korisniji za inspiraciju za pisanje pjesama od proznih pisaca, najviše historiografa, koje su učenici također čitali. Čitali su Ovidijeve *Metamorphoses*, izbor iz Vergilijevih djela *Eclogae*, pojedina mjesta iz *Georgica*, *Aeneis*, neke Ciceronove govore, Horacijeve *Odae*, izbor iz njegovih djela *Epodi*, *Epistulae* i *Satirae*.[29] Međutim, prema analizi ovih sedam pjesama zahvalnica, situacija nije u potpunosti identična. Uzevši u obzir navedenu analizu i same stihove koje su učenici postavljali kao slogane pjesama, s većom sigurnošću možemo reći da su učenici čitali Ovidijeve *Metamorphoses*, Vergilijeve *Eclogae* i *Georgica*, Horacijeve *Carmina*, tj. *Odae*, ali i djela koja nisu obuhvaćena službenom lektirom poput Ovidijevih *Epistulae ex Ponto*, *Amores*, *Tristia*, *Ibis*, *Ars Amatoria*, Horacijeve *Ars poetica*, *Epodi*, Ciceronova govora *Post Reditum ad Quirites* i djela *Laelius de Amicitia* ili čak autore koji nisu obuhvaćeni popisom navedenim u *RE*, poput Stacija i njegove *Thebais*, *Punica* Silija Italika, Propercijevih *Elegiae*, te tragedija *Medea*, *Hercules Oetaeus* i *Phaedra*, kao i proznofilozofskih *Epistulae morales ad Lucilium* Seneke Mlađeg. Moguće je da su neki izrazi iskorišteni slučajno, kao opća mjesta u pjesništvu, no u slučajevima kada pjesnici preuzimaju ili prilagođavaju čitav stih jasno je da je riječ o rezultatu čitanja toga autora. Matić potvrđuje da su školske godine 1802/3. i 1803/4. u humanističkim razredima čitali Ciceronove govore i pisma, Plinija Mlađeg, Ovidijeve elegije *Ex Ponto*, *Tristia*, *Metamorphoses*, Horacijeve *Satirae*, *Epistulae* i *Odae* te Vergilijeve *Eclogae* i *Georgica*.[30] Metrički je najzastupljeniji elegijski distih (3), a potom slijede alkejska (2) i sapfička strofa (2). Ovi metri, tipični za

[27] U djelu *Thesaurus* javlja se oblik *dulce nectar fluit ab ore suavi*, a izraz *nectar ab ore fluit* nalazi se u epigramu Jana Panonija *De laudibus Guarini*, 4.

[28] Horacije koristi riječ *pervicax* u istom značenju, ostatak stiha je identičan.

[29] HORBEC, MATASOVIĆ, ŠVOGER 2017: 212–213.

[30] MATIĆ 1937: 45.

elegije i ode, pokazuju utjecaj Ovidija i Horacija, ali i samu narav *paedeuteria* – na uzvišeni se način oprostiti od učitelja i škole.

Uzevši u obzir vremenski razmak i činjenicu da je lektira bila promjenjiva, ovisno o volji profesora i interesu učenika,[31] nije nemoguće da su u lektiru više od 30 godina kasnije ušli i drugi autori poput Seneke Mlađeg, Silija Italika, Stacija ili Propercija. Učenici su zasigurno čitali i druge antičke autore, poput Plinija Mlađeg, na kojega se referira Gulnerić spominjući njegov rodni grad Kom. *RE* propisuje čitanje neklasičnih autora poput Minucija Feliksa i Paola Manuzija u gramatičkim razredima,[32] a za humanističke pak razrede *RE* daje mogućnost profesorima da sami biraju kojemu će se autoru više posvetiti u nastavi.[33] To, naravno, ne znači da su oni uistinu čitali navedene autore, nego pokazuje činjenicu da se u školi moglo čitati i neklasične autore. Prema analizi, jasno je da lektira osječke gimnazije obuhvaća kršćanske pisce poput sv. Ivana Zlatoustog, čiju homiliju Blank uzima kao slogan pjesme, te isusovca i pjesnika Pierrea-Justea Sautela (1613 – 1662) kojega citira Gulnerić.

Kao što je već spomenuto u uvodu i u određivanju strukture pjesama, Scaliger je definitivno korišten kao uzor, ne samo zbog korištenja njegova naziva *paedeuterion* nego i zbog motiva zahvalnosti, plodova učenja kao žetve, a posebno Hegeduševićeva korištenja Scaligerovih primjera učitelja i učenika. Moguće je i da su učenici čitali renesansne latiniste, ali je to teže dokazati. Često se javljaju slični izrazi među učeničkim pjesmama, što sugerira da su mlađi čitali i možda preuzimali izraze starijih generacija ili da su neke sličnosti rezultat obrazovanja na istoj literaturi pod istim profesorima. Uz to, ne treba zanemariti ni utjecaj profesora-prigodničara koji su djelovali u toj gimnaziji, poput Matije Petra Katančića i Otona Babulaka, koji koriste iste izraze kao Seneka Mlađi i Propercije. Stoga je teško zaključiti jesu li učenici bili inspirirani profesorima (bivšim i aktualnim) ili antičkim autorima.

Zaključak

Pjesme zahvalnice gimnazijalaca upućene profesorima slabo su istraženi podžanr prigodnoga pjesništva raširen na prostoru Ugarske i Hrvatske u prvoj polovici 19. stoljeća. Osječka gimnazija producirala je najveći poznati korpus ovog podžanra. Njezini gimnazijalci, inspirirani uglavnom klasičnim rimskim autorima, a ponekad u manjoj mjeri jedni drugima, iskazivali su zahvalnost ravnatelju i profesorima. Osim što je ovaj podžanr pobliže definiran i što mu je određena struktura, u članku je zaključeno što su točno učenici u školi čitali za lektiru, uz pomoć izabranih sti-

[31] MATIĆ 1937: 43.

[32] *RE* 1777: *De institutione linguae latinae anno tertio*, 183.

[33] *RE* 1777: *De informandis tironibus ad legendos autores*, 249–252.

hova rimskih autora prije pjesama, umetnutih i izmijenjenih stihova autora usred pjesama, ali i namjernog ili podsvjesnog korištenja njihovih izraza. Određivanje lektire osječke gimnazije važno je za spoznaju o školskom programu, koji nije doslovce pratio odredbe *RE*. Zahvaljujući dobro posvjedočenoj povijesti osječke gimnazije vidljivo je kako je ovaj podžanr usko vezan uz svečanosti povodom završetka školovanja, a mladi gimnazijalci, najuspješniji u generaciji, dobivali su priliku okušati se u pjesništvu pred važnim ljudima grada i okolice.

Zaključno, *paedeuteria* su nastala pod jasnim utjecajem Scaligerove *Poetike* s kraja 16. stoljeća, koja ne samo da im daje taj specifičan naziv koji se u mnogim primjerima iskvario, nego i glavnu nit vodilju (iskazivanje zahvalnosti profesorima za sve što su im dali) uz isticanje uloge Boga, ali i potrebu navođenja antičkih primjera odnosa učitelj-učenik. Osim Scaligera kao uzora u strukturi i motivima, vidljivi su i tragovi ideja tadašnjeg školskog sustava pod utjecajem odredbi *RE*, pa mnogi pjesnici ističu zahvalnost profesorima zato što su ih posvetili za domovinu, odnosno državu. Prigodno pjesništvo dugo je vremena bilo podcijenjen žanr latinske književnosti, no istraživanjem tog žanra mogu se dati odgovori na druga istraživačka pitanja – u ovom slučaju o školskome programu i lektiri, ali i pjesničkim početcima poslije značajnijih javnih osoba.

Bibliografija

Literatura

ANDREJEVIĆ, Bogoljub. 1842. *Paedeuterion honoribus administrorum rei litterariae regii gymnasii Essekinensis in perenne gratitudinis monumentum finito cursu scholastico grato ex pectore calendis augusti sacratum*. Osijek: Tiskara Martina Alojzija Divalda.

BARTS, Ivan. 1840. *Paedicterion honoribus administrorum rei litterariae in R.M. gymnasio Essekinensi directoris, et professorum colendissimorum, in perennem, pro impensis fatigiis, gratitudinis tesseram, cum fine a. scholastici 1840. nomine II. humanit. auditorum, decantatum a Joanne Barts in eodem gymnasio poeseos auditore*. Osijek: Tiskara M. A. Divalda. Knjižnica Franjevačkog samostana sv. Križa.

BLANK, Josip. 1841. *Paedicterion honoribus administrorum regii gymnasii Essekinensis in perenne Gratitudinis, sinceraeque Pietatis Pignus a II. Humanitatis ejusdem Palaestrae Litterariae Studiosis A.R.S. MDCCCXLI. PIO CORDE D.D.D*. Osijek: Tiskara M. A. Divalda.

BUCHLER, Johann. 1665. *Thesaurus phrasium poëticarum*. Amsterdam: Apud Joannem Jansonium.

GALIĆ BEŠKER, Irena. 2010. *Latinsko prigodno pjesništvo sjeverne Hrvatske u 19. stoljeću: Fond prigodnica u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici*. Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

GEORGIJEVIĆ, Teodor. 1839. *Paedicterion honoribus administrorum rei litterariae Palaestrae Essekinensis in perpetuum verae, sinceraeque gratitudinis, ac veneratio-*

nis pignus II. humanitatis alumnis cum fine anni scholastici 1839 dedicatum. Osijek: Tiskara M. A. Divalda.

GULNERIĆ, Karlo. 1842. *Paedicterion honoribus administrorum rei litterariae Regii Gymnasii Essekinensis in perpetuum animi grati symbolum pio corde oblatum a II. humanitatis ejusdem Palaestrae litterariae alumnis A.R.S. MDCCCXLII*. Osijek: Tiskara M. A. Divalda.

HEGEDUŠEVIĆ, Josip. 1840. *Praedeuterion administris rei litterariae regii gymnasii Essekinensis in perenne gratitudinis monumentum ac in tesseram sincerae pietatis finito curso scholastico 1840 cerue dicatum*. Osijek: Tiskara M. A. Divalda.

HORBEC, Ivana, Maja MATASOVIĆ, Vlasta ŠVOGER (prir.). 2017. *Od protomodernizacije do modernizacije školstva u Hrvatskoj I: Zakonodavni okvir*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

JANDA, Franjo. 1838. *Paedeuterion honoribus administrorum rei literrariae regii gymnasii Essekinensis in perenne gratitudinis, pietatis, filialisque obsequii symbolum a II. humanitatis ejusdem Palaestrae litterariae alumnis A.R.S. MDCCCXXXVIII pio corde D. D. D*. Osijek: Tiskara M. A. Divalda.

LANHAM, Robert. 1991. *A Handlist of Rhetorical Therms*. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press.

MARTINČIĆ, Julio. 2001. *Povijest osječke Kraljevske gimnazije*, Zagreb; Osijek: HAZU – zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku.

MARJANOVIĆ, Ivan. 2021. *Pjesme zahvalnice osječkih gimnazijalaca (1838. – 1842.)*. Diplomski rad, Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu.

MATIĆ, Tomo. 1937. *Osječka humanistička gimnazija od osnutka do godine 1848. Prilog za povijest srednjih škola u Hrvatskoj*, Rad JAZU, knjiga 257, Zagreb: Tisak Nadbiskupske tiskare.

SCALIGER, Julius Caesar. 1594. *Poetices libri septem*. [Ženeva]: Apud Petrum Santandreanum.

Internetske stranice

Arcanum Database Publishing https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/. (posjet 6. 6. 2024.).

CroALa: Croatiae auctores Latini https://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/. (posjet 6. 6. 2024.).

Ratio educationis totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas. 1777. Google Books https://books.google.hr/books/about/Ratio_Educationis_Totiusque_Rei_Literari.html?id=gIpfAAAAcAAJ&redir_esc=y (posjet 6. 6. 2024.).

The Latin Library https://www.thelatinlibrary.com/. (posjet 6. 6. 2024.).

Skupni katalog CROLIST http://opak.crolib.hr/. (posjet 6. 6. 2024.).

Laudatory Poems of Osijek Gymnasium Graduates (1838–1842)

The paper presents the results of an analysis of seven gratitude poems (*paedeuteria*) in Latin written by students (1838–1842) of Osijek's gymnasium addressed to their teachers, and defines this subgenre of occasional poetry. The creation of this subgenre was influenced by Scaliger and his work *Poetices libri septem*, as well as the legal provisions of *Ratio educationis*. The poets of *paedeuteria* are typically the most successful students of their school generation, who write and recite these poems at the end-of-year or graduation ceremonies. Based on the conducted analysis and interpretation of the poems, the structure and basic motifs of this subgenre have been defined, and the influences of Roman poets and mutual similarities in the verses have been observed, which helps better define the school curriculum of the Osijek gymnasium in the last decade of Latin language education in Croatia.

Key words: *paedeuterion*, gratitude poems, occasional poetry, Osijek gymnasium, latinity, 19th century

Ključne riječi: *paedeuterion*, pjesme zahvalnice, prigodno pjesništvo, osječka gimnazija, latinitet, 19. stoljeće

Ivan Marjanović
Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije,
Srijema i Baranje, Slavonski Brod
Ante Starčevića 8
35000 Slavonski Brod
imarjanovic997@gmail.com

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
57
Broj 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2025.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 57, broj 2

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest
FF press

Za izdavača / For Publisher
Domagoj Tončinić

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Filip Šimetin Šegvić

Gostujući urednici / Guest editors
Teodora Shek Brnardić, Zrinka Blažević, Filip Novosel, Iva Mandušić, Marta Jurković

Izvršni urednik / Managing editor
Zvjezdana Sikirić Assouline

Pomoćnik glavnog urednika / Assistant Editor-in-Chief
Luka Špoljarić

Uredništvo / Editorial Board
Inga Vilogorac Brčić (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history),
Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Martin Previšić (suvremena povijest/contemporary history),
Tvrtko Jakovina (globalna povijest/global history), Silvija Pisk (zavičajna povijest/local history),
Tomislav Galović (pomoćne povijesne znanosti/auxiliary sciences of history)

Izvršni urednik za međunarodnu komunikaciju / Executive editor for international communication
Nada Zečević

Urednik recenzija / Review Editor
Kornelija Jurin Starčević

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Jevgenjevič Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest),
Jakub Beneš (London), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje),
Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Hannes Grandits (Berlin), Kateřina Horníčková
(České Budějovice / Olomouc), Catherine Horel (Pariz), Angela Ilić (München), Egidio Ivetić (Padova),
Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Lyubomirova Ognyanova-Krivoshieva (Sofija), Axel E. W. Müller (Leeds),
Beata Możejko (Gdanjsk), Géza Pálffy (Budapest), Zlatko Pleše (Chapel Hill), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Alexios G. C. Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Zrinka Stahuljak (Los Angeles), Ludwig Steindorff (Kiel),
Peter Štih (Ljubljana), Andrea Vanina Neyra (Buenos Aires)

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year
Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at: Portal znanstvenih
časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Financijska potpora za tisak časopisa / The journal is published with the financial support by:
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

Lektura / Language editors
Jure Trutanić (hrvatski / Croatian)
Tomislav Brandolica (engleski / English)

Korektura / Copy editing
Marta Janković

Ilustracija na naslovnici
Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak" http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific journals of Croatia http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
57
Broj 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2025.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 57, broj 2

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest
FF press

Za izdavača / For Publisher
Domagoj Tončinić

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Filip Šimetin Šegvić

Gostujući urednici / Guest editors
Teodora Shek Brnardić, Zrinka Blažević, Filip Novosel, Iva Mandušić, Marta Jurković

Izvršni urednik / Managing editor
Zvjezdana Sikirić Assouline

Zamjenik glavnog urednika / Assistant Editor-in-Chief
Luka Špoljarić

Uredništvo / Editorial Board
Inga Vilogorac Brčić (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Martin Previšić (suvremena povijest/contemporary history), Tvrtko Jakovina (globalna povijest/global history), Silvija Pisk (zavičajna povijest/local history), Tomislav Galović (pomoćne povijesne znanosti/auxiliary sciences of history)

Izvršni urednik za međunarodnu komunikaciju / Executive editor for international communication
Nada Zečević

Urednik recenzija / Review Editor
Kornelija Jurin Starčević

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Jevgenjevič Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Jakub Beneš (London), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Hannes Grandits (Berlin), Kateřina Horníčková (České Budějovice / Olomouc), Catherine Horel (Pariz), Angela Ilić (München), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Lyubomirova Ognyanova-Krivoshieva (Sofija), Axel E. W. Müller (Leeds), Beata Możejko (Gdanjsk), Géza Pálffy (Budapest), Zlatko Pleše (Chapel Hill), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Alexios G. C. Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Zrinka Stahuljak (Los Angeles), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana), Andrea Vanina Neyra (Buenos Aires)

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year
Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at: Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Financijska potpora za tisak časopisa / The journal is published with the financial support by:
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

Lektura / Language editors
Jure Trutanić (hrvatski / Croatian)
Tomislav Brandolica (engleski / English)

Korektura / Copy editing
Marta Janković

Ilustracija na naslovnici
Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak" http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific journals of Croatia http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp